

ДІАЛОГ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Діалог як форма організації спілкування суб'єктів освітнього процесу є для сучасної освіти важливим предметом обговорення та аналізу, оскільки діалог – один з найважливіших елементів гуманістичної та гуманітарної парадигм в освіті. Однак не зважаючи на зростання кількості досліджень, повноцінної теорії діалогу на рівні педагогічної практики поки що не існує.

Для того щоб досягнути реальні та потенційні можливості діалогу необхідно зрозуміти його сутнісні характеристики, які наразі активно обговорюються у філософській, психологічній, культурологічній та педагогічній літературі (М.М. Бахтін, В.С. Біблер, М. Бубер, Г.В. Дьяконов, З.С. Карпенко, О.Б. Старовойтенко та ін.). Ці дослідження дали змогу визначити діалог як унікальний всеохоплюючий спосіб існування культури і людини в культурі, середовище пошуку смислу цінностей.

Інтерес до ідеї діалогу знаходить своє віддзеркалення й у сфері освіти, що свідчить про гуманітарну спрямованість освітніх змін (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.Є. Гуменюк, С.Д. Максименко, А.В. Фурман та ін.). Гуманітаризація освіти як основоположний елемент культури нерозривно пов'язана зі змінами уявлень про сутність педагогічного впливу і роль педагога в навчальній взаємодії.

Історико-теоретичний аналіз дозволяє умовно виокремити три основні парадигми, завдяки яким пробували пояснити природу і закономірності психологічних реальностей, а також співвіднести їх зі стратегіями міжособистісного (у тому числі і педагогічного) впливу.

Першою і найбільш традиційною є так звана об'єктна парадигма, у відповідності з якою психіка та людина загалом розглядалась як пасивний об'єкт впливу зовнішніх умов та їхній продукт. Адекватна цій парадигмі стратегія впливу базується на функції контролю поведінки та установок людини, їх підкріплення і спрямування у потрібне русло, а також функції примусу щодо об'єкту впливів. У педагогічній практиці, метою якої є розкриття та розвиток потенціалу особистості, ця стратегія непридатна. Пізніше був висунутий підхід, що стверджує активність людини, її вибірковість у процесі відображення зовнішніх впливів. Незважаючи на визнання активності та індивідуальної вибірковості психічного відображення, при використанні конкретних методів впливу людина, насправді, все ж залишається об'єктом зовнішніх впливів і психологічного маніпулювання. Тому в маніпулятивній, одномірній, об'єктній, монологічній стратегії впливу людині відводиться пасивна роль, а її унікальна людська сутність знеособлюється.

Такому песимістичному, одномірному підходу до людини в історії людинознавства протиставлялась оптимістична традиція, що базується на вірі в конструктивне, активне, творче начало людської природи. Найбільш адекватною для даного підходу є розвивальна стратегія. Психологічною умовою реалізації такої стратегії впливу є діалог. У діалозі дві особистості починають утворювати деякий психологічний простір та часову протяжність, створювати єдине емоційне «спів-буття», у якому розгортається творчий процес взаємного розкриття і взаємного розвитку, створюються умови для самовпливу та саморозвитку. Отже, діалог визначає психологічний зміст розвивальної стратегії впливу, найбільш оптимальної при організації взаємовідносин загалом між людьми, так і в процесі реалізації завдань навчання та виховання.

Як підкреслює Г.В. Дьяконов, багатство, глибина процесуально-цілісної, духовно-сислової феноменології діалогу зумовлюють потужний теоретико-парадигмальний потенціал вказаного наукового напрямку [2]. Водночас він слушно зауважує, що діалог варто розуміти як розмову будь-якої кількості співбесідників. Оскільки у цьому слові фігурує префікс «діа», але не у значенні

«два». Насправді, «діа» означає грецькою «роз-», «через», «крізь», а «логос» виступає в одному з основних своїх значень – «слово». Отже, діалог – це у буквальному розумінні «роз-мова», слово, яке проходить через усе коло співбесідників.

Важливим чинником діалогу є зосередженість людини на партнері, залучення його до співпереживання. Ця особливість діалогу як психотерапевтична чи педагогічна технологія забезпечує розуміння, а не лише готовність допомогти учасникові спілкування. Відтак, основною метою діалогічної взаємодії, на думку представників гуманістичної психології, є здійснення допомоги особистості в досягненні аутентичного існування. Найвагомішим на цьому шляху є розширення сфери самоусвідомлення особистості, знання про самого себе. Все це дає змогу посилити потенціал здатності до особистісного вибору й підвищити ступінь свободи людини.

Утім, досягти ефективної взаємодії можна тільки за умови довіри та позитивного особистісного ставлення один до одного, намагання кожного формувати в собі здатність відчувати психологічне буття партнера як власне. Тобто діалогічні стосунки є тим оптимальним психологічним фоном організації контактів, до якого мають прагнути люди і який за адекватної зовнішньої репрезентації та внутрішнього прийняття приводить до справжнього взаємного розкриття людей, котрі взаємодіють. Вони здатні створити оптимальні умови для саморозвитку та самовдосконалення обох суб'єктів процесу взаємодії.

І.Д. Бех виокремлює в навчально-виховній взаємодії інтимно-особистісне спілкування, у рамках якого створюються оптимальні умови для розвитку особистості, і яке є такою суб'єкт-суб'єктною взаємодією, що веде до морально-духовного зростання [1]. Автор наголошує на складності та водночас високій виховній ефективності даної технології, оскільки саме «за інтимно-особистісного діалогу відбувається зустріч двох внутрішніх світів на рівні їх сутності» [1, с. 69].

Проте, з точки зору освітньої практики надзвичайно важливо оцінити не лише сутнісні аспекти та потенційні можливості діалогу як форми міжособистісного суб'єкт-суб'єктного спілкування (формального діалогу), але особливості

змістового діалогу, що проявляється у представленні в діалогічній формі навчального матеріалу. При цьому діалогічна взаємодія суб'єктів освіти невіддільна від предметно-пізнавальної, органічно включена в неї і становить її внутрішній смисл, мотиваційно-спонукальну смислову основу [3].

Теоретичний аналіз означених підходів дозволив виокремити деякі особливості роботи з освітнім матеріалом у напрямку його діалогізації:

- ◆ Освітній процес (діалог, пошук, гра) стають джерелом набуття особистісного досвіду студента. Навчання втрачає традиційні для нього риси штучності і зовнішньої регламентації та наближається до природної життєдіяльності людини.

- ◆ Освітній текст як фрагмент культури засвоюється через контекст, розвиток Я йде через діалог. При цьому засвоюється не фрагмент цілісної життєдіяльності (знання і вміння), а сама ця цілісність, що передбачає імітаційно-ігрове відтворення життєвих ролей і ситуацій.

- ◆ Елементом конструювання є не фрагмент освітнього матеріалу, а подія в житті особистості, яка дає їй цілісний життєвий досвід.

- ◆ Внутрішній світ, особистісний досвід студента і педагога стають частиною змісту освіти. При цьому взаємодія учасників навчальної ситуації втрачає формальність і функціоналізм [3].

Відтак, конструюючи діалогічний простір розвитку особистості, педагог також визначає своє місце і свою поведінку в цьому просторі, оскільки, працюючи на основі діалогу з іншою особистістю, він, безумовно буде працювати із самим собою. Цей процес повинен відбуватися як взаємна реалізація (співреалізація), як спів-буття, як значуща подія. Ця спів-діяльність повинна бути емоційно-смисловою спільністю для суб'єктів, при цьому зберігається відмінність в операціональному складі дій і функцій, що виконуються студентами та викладачами.

Інакше кажучи, мова йде про створення в навчальному процесі своєрідного простору ментальності, міжсуб'єктного пошуку смислу, імітацію особистісно

значущих проблем і колізій, які наближаються до сфери значущого для особистості. У такому середовищі студент набуває особистісного досвіду – досвіду суб'єктної, рефлексивної та осмисленої поведінки. У цій ситуації діалог стає смисловим змістом буття, способом спільного проживання та переживання освіти і викладачем, і студентом.

Відтак, діалогічність як спосіб життя та діалог як специфічний операціональний простір при їх глибинному розумінні можуть стати засадами побудови нових освітніх стратегій розвитку. Водночас, якщо будь-яка інноваційна освітня технологія існує у парадигмі суб'єкт-суб'єктного взаємного обміну, то діалогічний підхід дозволяє інтегрувати єдиний смисл, тобто вийти на вищий смисловий рівень взаємодії. У звичайній інтерпретації мова йде про досягнення розуміння. Проте у діалозі це розуміння стає не результатом раціональної домовленості, а продуктом спільної діалогічної смислотворчості.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Наук. видання. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Дьяконов Г. В. Психологія діалогу – наука про психічне, особистісне й духовне буття людини. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 12 – 21.
3. Радчук Г.К. Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у вищих навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика* / Збірник наукових праць. Київ, ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2017, № 1. С. 3 - 19.